

Filosofická tradice v Horatiově díle

Natália Gachallová, Zuzana Lukšová

Epikureismus a stoicismus

V Horatiově díle můžeme nalézt prvky dvou filosofických směrů období hellenismu - epikureismu a stoicismu. Dříve než se budeme zabývat konkrétními aluzemi na tyto směry v Horatiově díle, dovolíme si vám stručně představit stěžejní myšlenky obou těchto filosofických škol.

Horatius více inklinoval k epikureismu. Zakladatelem tohoto směru byl Epikúros ze Samu (341-270 př. n. l.), který v Aténách založil svou filosofickou školu a zakoupil pro ni dům se zahradou, podle níž byla škola pojmenována (képos).¹ Epikúros navazoval na Démokritovo atomistické chápání světa. Do tohoto systému zavádí prvek náhody (tj. že atomy mají schopnost se nepatrně odchylovat). Toto poznání přírodních zákonitostí má vést k osvobození člověka od strachu z bohů a ze smrti, což jediné může člověku umožnit šťastný život. Bohů se není třeba obávat, ani je uctívat, protože žijí v stavu dokonalé blaženosti a tento svět nestvořili, ani se o něj nestarají. Lhostejná je i smrt, protože „jsme-li my, není smrt, a je-li smrt, nejsme my.“² Člověk má hledat štěstí v duševním rozjímání a vnitřním pokoji (ataraxia), kterého lze dosáhnout dodržováním zásady zlaté střední cesty. Tím se Epikúrova etika blíží stoicismu, ovšem s tím rozdílem, že se zaměřuje na jednotlivce a nabádá k životu v ústraní („žij skrytě“³). Život v ústraní nelze vykládat jako osamělost; epikureismus klade důraz na přátelství.

Stoicismus není Horatiovi tak blízký, proto představíme jen určité myšlenky, které Horatius ve svém díle reflektoval. Všeobecně se jedná o stoické etické poučky: důraz na rozeznávání toho, co je dobré (život ctnostný, tj. v souladu s přirozeností), co je špatné (život pošetilý, ovládaný vášněmi) a co lhostejné (což je většina věcí, po kterých lidé touží – moc, sláva, zdraví, smrt, otroctví atd.). Kdo je schopen tyto kategorie rozlišovat a žít podle nich, stává se stoickým mudrcem.⁴ V tomto je stoicismus rovnostářský – stoickým mudrcem se může stát každý, nezáleží na původu, postavení ani bohatství, ale výhradně na ctnosti daného člověka. Další prvek stoické etiky, a to požadavek politické angažovanosti, naopak Horatius kritizuje.

1 Kol. aut. *Encyklopedie antiky*, Praha: Academia, 1974, heslo Epikúros, s. 172.

2 „Ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς• τὸ γὰρ διαλωθὲν ἀναισθητεῖ, τὸ δ' ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς.“ Epik. *Ratae sententiae*, 2. Thesaurus linguae graecae. Dostupné z: <<http://stephanus.tlg.uci.edu/inst/browser>>.

3 „λάθε βιώσας!“ Diog. Laert. 10, 39.

4 CONTE, G.B. *Dějiny římské literatury*. Praha: KLP, 2008,

Epikurejské prvky u Horatia

Zásady těchto učení se k Horatiovi dostaly zřejmě prostřednictvím diatribické tradice, tedy cestou populárně naučné literatury ve formě dialogů a anekdot.⁵ Tato tradice se neomezovala pouze na jeden filosofický směr, ale věnovala se všeobecně různým etickým otázkám každodenního života. Z diatribické tradice hojně citovali římsí satirici, mezi nimi i Horatius. Horatius se také nehlásí k žádné konkrétní škole, ale vybírá si z různých učení myšlenky, které mu jsou blízké, jak sám vyjadřuje:

Epist. 1,1.

Dá se říci, že Horatius se ve svém díle zaměřuje zejména na etické problémy a na záležitosti každodenního života. Jen okrajově se dotýká dalších aspektů epikurejské a stoické filosofie. Horatius se ve svém díle zabývá pouze omezeným počtem filosofických témat, které často opakuje a obměňuje. Nejčastěji zdůrazňuje potřebu vnitřní soběstačnosti (autarkia) a umírněnosti (metriotes). Tyto pojmy jsou společné pro mnohé filosofické školy. Člověk si má zachovat pokojnou mysl za všech okolností, a to příznivých i nepříznivých a zachovávat ve všem střední cestu.

Ódy II, 3. (1. sloka); Ódy II, 10. (2. sloka).

Horatius varuje před jakýmkoliv extrémem a vybízí k umírněnosti. Ideálem je pro něj člověk, jenž se spokojuje s tím, co má:

Sat. II, 2. ; Ódy III, 1. (7. sloka.)

Horatius často kritizuje chamtivost, přepych a přílišné ambice.

Sat I, 1.; Epist. I, 10.

Horatius se ve svém díle rovněž často zabývá tématem smrti. V Horatiově pojetí nevystupuje smrt v epikurejském duchu jako něco, co se nás netýká; pro Horatia je smrt určitou připomínkou krátkosti života a naléhavé potřeby žít v přítomnosti (není tím však míněn prostopášný život, ale hledání vnitřní vyrovnanosti, která jediná může přinést člověku štěstí. Moudrý člověk tedy hledá oporu v radostech života, které si už prožil, i když si je vědom, že i tyto radosti jsou prchavé). Není dobré se příliš vázat na budoucnost, která je nejistá. Smrt může přijít kdykoliv.

Ódy III, 29. (11. a 12. sloka.); Ódy I, 4. (4. sloka); Ódy I, 11. (zač. První sloky, 2. Za řeči mé..)

Horatius též zdůrazňuje spravedlnost smrti: přijde si pro chudého i pro boháče. Je tedy

5 CONTE, *Dějiny*, s. 285

zbytečné hromadit hmotné statky a neužívat si jich. V této souvislosti se často opakuje motiv dědice, kterému nakonec všechny nahromaděné statky připadnou.

Ódy II, 14. (2 sloka; 6. a 7.); **Sat. II, 2.;** **Epist. I, 5.** (dědic)

Strach z bohů je další překážkou duševní vyrovnanosti. Horatius v souladu se epikurejským učením tvrdí, že bohové se o tento svět nestarají, protože žijí v absolutní blaženosti. V satíře I, 5 Horatius navazuje na Lucretia, který považuje za základ dosažení štěstí zbavit se pověr.

Sat. I, 5.

V pozdějších Ódách však tento názor neguje, nazývá svou moudrost bláhovou. Tento odklon od epikurejského pohledu na bohy snad souvisel s Augustovými snahami o obnovení staré zbožnosti.

Ódy I, 34. (1. sloka)

Ještě silněji se projevuje potřeba obnovy staré zbožnosti. Horatius zde propojuje osud Říma s uctíváním bohů: **Ódy III, 6.** (1. a 2. sloka)

Pro Horatia je též typickým motivem chvála života v ústraní. (Např. **Epóda II**, první 4 verše: Jak blažen ten...) Toto ústraní Horatius zpravidla popisuje jako venkovskou krajinu. Její idealizovaný obraz je pro básníka útočištěm, v němž může nerušeně tvořit a rozjímat. Často se zmiňuje o svém skromném statečku v Sabinsku, který dostal od Maecenata. Důraz je přitom kladen právě na skromnost a prostotu v protikladu s městským přepychovým životem, který přináší mnoho starostí. Na pokoj venkova básník s láskou vzpomíná např. v **Sat. II, 6**. Zde rovněž Horatius vyjadřuje svou spokojenost s tím, že má možnost uchýlit se do svého klidného útočiště. (**Tamtéž**).

S motivem ústraní u Horatia úzce souvisí i motiv přátelství v epikurejském duchu (je zdůrazněna rovnost epikurejských vzdělanců – **Epist. I, 5**.) V listech i Ódách Horatius vybízí přátele, aby se k němu připojili a společně příjemně trávili čas v hostinách na venkově.

Epist. I, 5.

K mnohým svým přátelům se obrací jmenovitě, často je zároveň nabádá k zanechání starostí o veřejný život, jeho pravidla a etiketu (**Óda I, 26** – 1. sloka; v tomto duchu se nese celá **Óda III, 29**).

Stoické prvky u Horatia

Tím se Horatius staví do opozice vůči stoickému požadavku angažovanosti ve veřejném životě. Básník rovněž kritizuje další stoickou zásadu, že všechna provinění si jsou rovna.

Horatius říká, že člověk má odpouštět druhým drobné chyby, aby i jemu byly odpuštěny.

Sat. I, 3.

V některých bodech Horatius se stoicismem naopak souhlasí. Propaguje například stoickou představu mudrce. Důležitou vlastností stoického mudrce je svoboda, které si Horatius obzvláště cenil (jak se ukazuje v **Epist. I, 7**) a která spočívá v odproštění se od vášní a v klidném snášení všeho, co osud přinese. Ten, kdo tyto vlastnosti nemá, je ze stoického hlediska tak jako tak otrokem svých tužeb (**Sat. II, 7**). Jen mudrc je podle stoiků duševně zdravý, protože žije v souladu s přírodním řádem, ostatní jsou blázni (**Sat. II, 3**). Hněv je nejnebezpečnější chorobou ducha a je příčinou mnohého neštěstí (**Epist. I, 2; Óda I, 16**; 5. sloka).

Závěr

Ukázali jsme, že se v Horatiově díle nachází celá řada filosofických prvků, nelze z toho však vyvodit, že by se Horatius sám považoval za filosofa. Nestaví se do role povýšeného učitele, sám přiznává, že je pro něj těžké se vždy řídit zásadami, o kterých píše. Svým přátelům a čtenářům předkládá několik životních principů, kterými se sám snaží řídit, které však nepatří k jedinému filosofickému směru. Filosofické prvky v Horatiově díle lze považovat za odraz autorova přemýšlivého ducha.

Bibliografie:

CONTE, G.B. *Dějiny římské literatury*. Praha: KLP, 2008.

Q. HORATIUS FLACCUS. *Vavřín a réva*. Přel. JIRÁNI, O. Praha: Odeon, 1972.

Q. HORATIUS FLACCUS. *Ódy a Epódy*. Přel. JIRÁNÍ, O. Královské Vinohrady: Ludvík Bradáč, 1923.

Kol. aut. *Encyklopedie antiky*, Praha: Academia, 1974.

STÖRIG, H.J. *Malé dějiny filosofie*. 7. přepracované a rozšířené vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

Epik. *Ratae sententiae*, 2. Thesaurus linguae graecae. Dostupné z:

<<http://stephanus.tlg.uci.edu/inst/browser>>.